

TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. II.

Sibiiu, Martie 1897.

Anul XXVIII.

STATISTICĂ SANITARĂ ROMÂNĂ.

(Dare de seamă asupra cărții „Raport general asupra Igienei publice și asupra serviciului sanitar al regatului României pe anul 1895 de Dr. I. Felix“.
București 1897).

Bucuriile și durerile poporului român le-am resimțit totdeauna, vină ele de dincoaci sau de dincolo de Carpați; dar cu deosebire ne-au interesat acele momente, cari ne dau deslușirile necesari asupra viitorului poporului nostru. Dela multe atîrnă acest viitor. În primul rînd însă dela forța de expansiune și în aceeaș măsură dela forța de rezistență.

După modesta noastră părere zădarnic ar fi ori-ce progres fie pe teren politic sau cultural — fie pe terenul bogăției naționale, dacă fisicesce și numerice vom rămîne staționari sau vom deveni chiar regresivi; căci viitorul e pe seama celor voinici și sănătoși și celor mulți la număr.

Cuvine-se deci a ne da seamă în fie-care an, întru cât corăspundem noi — Români — acestor condițiuni de existență ca la vreme încă să putem îndrepta, ce lipsă are de îndreptare. Acesta e un lucru ușor, pentru-că statul român, care represintă majoritatea poporului nostru, s'a îngrijit prin rapoartele sale anuale, ca publicul mare să aibă despre toate cunoscință, în special despre starea numerică și fizică a poporului său. Un astfel de raport e cel al igienei publice și serviciului sanitar, care și de astădată a fost lucrat de Drul Felix, neobositul și eminentul director al serviciului sanitar din România, despre conținutul căruia dorim a ne întreprinde puțin.

Anul 1895, ȳice Drul Felix, a fost ȳn privinȳa sanitară mai bun decăt 93 și 94; iar căt progresul e atăt de nevoieos, nu sunt de vină părȳile slabe sau lacunele legilor sanitare, ci mai cu seamă „neȳmplinirea legilor și regulamentelor. Mare parte din funcȳionarii administrativi nici n'au cetit legile și regulamentele sanitare, pe cari sunt chieმაȳți a le aplica, și ȳn general mai lipsesce unui prea mare număr din funcȳionarii publice simȳul datoriei, consciinȳa“.

Am ȳinut săt constat ȳndatăt la ȳnceput micul progres sanitar al Romȳniei pe 1895, ca un grătunte mȳngăitor, dar am aflat de bine a scoate imediat la ivealăt și cauza rėului general, care roade la fisicul populaȳiei rurale romȳne.

Lipsa simȳului datoriei, lipsa consciinȳei, iatăt microbii infectaȳți ȳn majoritatea inteligenȳei romȳne cis- și transcarpatine, ȳn urma cārora ea ȳși vede ȳn primul rȳnd de trebile sale private și ale partidului, cārui aparȳine.

Durerile poporului le vedem totdeauna numai prin prisma interesului, deși e clar ca soarele, căt sēcȳnd puterile de viațăt ale poporului și pentru noi seacăt isvorul de existențăt.

Doctorul Felix așteaptăt dela medicii aflaȳți ȳn funcȳiuni publice, ca săt serve „de model celorlalti funcȳionari și săt lucre ȳn cercul vast al activitătii lor cu devotament și cu patriotism“; ȳntocmai am dorȳ și noi dela aceia, cari se disting „prin gradul lor de culturăt și poziȳie socialăt“, săt serve de model celorlalti trabanȳti, ca avėnd ȳn vedere numai interesele de existențăt durabilăt ale poporului nostru săt ne ȳntărim materialicesce și fizice *prin concordie și simȳul datoriei*, caci dela aceste doue atȳrnăt ȳn mare mėsura și starea sanitarăt a mulȳimii.

Iar dupăt abaterea aceasta săt revenim la obiectul nostru.

Am ȳis mai sus, căt anul 1895 ȳn privinȳa sanitarăt a fost mai favorabil. Da, a fost un an bun, caci „numėrul nascerilor a fost mai mare, numėrul deceselor mai mic decăt ȳn anul 1894. ȳn anul 1893 populaȳia ȳntregăt a regatului romȳn s'a ȳnmulȳit *prin nasceri*, dupăt scătderea deceselor, cu 52,319, ȳn anul 1894 cu 50,986 suflete, ȳn anul 1895 cu 82,223 suflete“.

Un plus, care cu adevėrat ar putė săt ne umple de bucurie curatăt, dacăt nu ar fi ȳmprejurarea, căt elementul autohton

nu ține pași egali cu națiile străine, cari tot mai mult îi cresc peste cap în țara sa proprie.

Mișcarea populațiunii în România comparată cu cea din alte state se află în condiții normale. Nupțialitatea e de 7·98 la miie (în Anglia d. e. 7·50), iar natalitatea de 44·20 la miie încă e mai mare decât a multor state; numai în Rusia (cu 48) și în Ungaria (cu 44·80) se nasc mai mulți copii la an.

Pentru a ne orienta însă perfect asupra mișcării poporului român autohton e de lipsă să comparăm diferitele confesiuni între olaltă. Vom trece însă peste lipoveni, armeni, mohamedani și cei de religie necunoscută, ca preste niște cifre mai mici.

Dintre copiii născuți în 1895 au fost:

Din părinți ortodoxi:	219·284
„ „ catolici și protestanți	6·054
„ „ israeliți	11·087

Dintre persoanele decedate în 1895 au fost de:

Religia ortodoxă	144·525
„ „ catolică și protestantă	4·375
„ „ israelită	5·919

Au sporit deci confesiunile mai numeroase ale României în proporția următoare:

Ortodoxi	74·759
Catolici și protestanți	1·679
Israeliți	5·168

Să notăm, că ortodoxii sunt Români autohtoni și imigrați, cu excepțiunea unui neînsemnat număr de Bulgari și Greci resfirați, catolicii sunt Ciangăi (Unguri), protestanții Nemți și israeliții Ovrei. Iar după aceasta să constatăm tristul fapt, că cu tot excedentul frumos al populației ortodoxe din 1895 „în unele orașe elementul autohton scade succesiv și că golul se umple cu locuitori străini; că în mai multe alte orașe, cu toată imigrația locuitorilor români, pe lângă numeroșii străini numărul Românilor rămâne aproape staționar și numai populațiunea israelită se mărește“.

În orașele: Iași, Zimnicea, Botoșani, Roman, Dorohoiu, Fălticeni, Tîrgu-Jiu, Focșani, Hârlău și Slatina ortodoxii au avut un deficit, au scăzut la număr; iar în București, Ploiești,

Brăila, Buzău, Tulcea, Câmpulung, R.-Sărat, Giurgiu, Tecuci, Roșior-de-Vede, Calafat, Oltenița, Tîrgu-Ocna, T.-Severin, Slănic, Drăgășani, Alexandria, Sulina, Călărași, Ostrov, Chilia-veche, Huși, Văslui, Hârșova, Cusgun, Galați, Bârlad, Constanța, Medgidia, Sinaia, Tîrgu-Neamțu au avut un excedent real. Dar numai patru comune urbane sunt: Oltenița, Slănic, Drăgășani, Cusgun, unde elementul israelit nu a sporit; în toate celelalte s'a înmulțit în proporțiuni foarte nefavoritoare autohtonilor.

Și în România ca la noi: avem noroc cu satele. Țăranii ne-au păstrat limba, abandonată și aici și dincolo de clasele privilegiate, ei au sporit numărul și forța nației; precum în trecut așa în ziua de azi. Ba la noi mai susțin din sărăcia lor și pe majoritatea inteligenței, deși mulțămida nu prea e adecuată.

Am avut noroc până acuma; dar ne poate părăsi, dacă nu ne vom îngriji — cei din regatul român au posibilitatea dată — ca și orașele să rămână sau să devină românesci, împopulate cu element autohton.

Cu voință de fier să cercetăm pricina acestei anomalii și s'o îndreptăm. Dr. Felix constată în raportul său că „cauzele natalității mai mici și mortalității mai mari a populației urbane române sunt, în mare parte, de natură economică; comerțul, industria, meseriile sunt în cea mai mare parte în mâinile străinilor, cari se hrănesc mai bine decât Românii și cari prin urmare au o rezistență mai mare în contra boalelor, o fertilitate mai mare.“

Comerțiu, industrie, meserii, iată ce ne trebuie, ca să devenim mai expansivi și mai rezistenți. Vom nisui deci și dincoace și dincolo de Carpați să dezvoltăm mai intensiv comerțul și industria; vom aplica în prăvăliile și atelierele românesci — dacă e posibil — numai forțe românesci și vom îndemna poporațiunea la îmbrătoșarea meseriilor. Dar lucrul acesta nu-l vom face numai teoretic, ci — acomodându-ne jurstărilor noastre — vom încunjura și noi, consumenții, pe comerciantul și meseriașul străin.

E adevărat, că comerțul și industria începătoare nu poate satisface perfect pretensiunile inteligenței, care nu odată ține a-și manifesta gradul de cultură prin produsele, de cari se

folosesce. Dar e treaba noastră a ne acomoda stării actuale, nisuind din răspuțeri la promovarea și ameliorarea în special a meseriilor, ca cultura apuseană romanisată să-și afle și o industrie egală cu cea din apus.

„Mai rămâne să îmbunătățim traiul țeranului prin povețe practice asupra culturai mai raționale a pământului, asupra variațiunii culturilor, asupra creșterii vitelor și a paserilor, prin predarea în școalele rurale de fete de noțiuni practice de economia casnică,“ ca să asigurăm pe deplin progresul numeric al nației.

Nu cu frase oratorice se promovează consolidarea națională, ci cu fapte, cari corăspund stării intelectuale și materiale a poporului.

Am ținut să scot la iveală aceste momente din raportul dlui Felix, pentru-că se potrivesc atât de bine și la noi cești de dincoace.

Cu notițele de până aci am sfârșit cu partea statistică a acestui raport. Mai sunt însă câteva puncte, cari — referindu-se la majoritatea poporului român — trebuie asemenea să ne intereseze; acestea sunt: paludismul, pelagra, alcoolismul și salubritatea satelor.

Paludismul, malaria, frigurile, cari în forma lor chronică au grave consecințe „slăbind organismul, făcându-l incapabil de lucru, demoralisându-l și tăindu-i energia sufletească,“ e o boală veche și prea lătită în România. Au și medicii noștri transilvăneni cunoscință de aproape cu ea, căci mulți lucrători sau oieri se rentorc cu frigurile în oase; se rensănătoșează însă de grabă sub influința climei Ardealului.

Causa acestui morb e de a se căuta în apele stătătoare, „bături“, inundații periodice, lacuri, bălți, iazuri, eleștae, gropile de împrumut, săpate pentru terasamentul gărilor, căilor ferate și șoselelor, cari toate produc efluvii palustre primejdioase. Dacă administrația statului român nu s'ar spăria de sacrificii și ar întreprinde serios regularea riuurilor, ce an de an se revarsă, a bălților și eleștaelor, cu un cuvânt ar stirpi focularele paludismului: populația țerii ar scăpa de un flagel, mai dobândind în schimb și avantajii economice incalculabile.

Pelagra e o boală, care răpescce un număr însemnat de

forțe naționale, parte prin decesele ce cauzează, parte prin mulții alienați, ce dă caselor de sănătate din România. Numărul pelagroșilor a fost în 1895 de 7531; număr considerabil și îngrijitor dacă cugetăm, că acești nefericiți sunt poate fără excepțiune țerani români. Repetăm și de astă-dată, că e o datorie națională a delătura cât mai de grabă cauzele acestui flagel: prin introducerea unei economii raționale a porumbului și prin ameliorarea stării materiale a populației rurale, miseria și porumbul stricat fiind cauzele principale ale pelagrei.

Pe lângă paludism, pelagra și sifilis, pe care de astă-dată îl lăsăm afară din contemplațiunile noastre (numărul sifiliticilor, ce au căutat ajutor în spital, a fost 9880), un rol important joacă alcoolismul, pentru-că el cuprinde întreagă societatea și e mereu în creștere. Alcoolismul nu e specialitate românească, și alte popoare sunt supuse lui, dar consumându-se în România din cale afară mult alcool de o calitate proastă, e imperios de lipsă a se lua energice măsuri întru combaterea răului. Voiu cita în chestiunea aceasta pe larg părerile Drului Felix fiind foarte instructive.

„Ca măsură sanitară și fiscală recomandăm monopolul cârciumelor pe de o parte pentru ca să se poată restringe numărul lor, pe de alta pentru ca administrația publică să fie pe deplin stăpână pe cârciumar și să poată alege cârciumari între persoanele, cari îi presintă garanții de moralitate; să poată fără multe formalități alunga pe cârciumarul, care nu respectă ordonanțele și regulamentele asupra poliției. cârciumelor; să poată impune cârciumarului ca, pe lângă beuturile îmbătătoare, să pună la dispozițiunea mușteriiilor și apă gazoasă, siropuri gazoase, cafea, ceaiu, bragă.

„În mai multe țeri se combate alcoolismul prin legi speciale, prin pedepse mai aspre a exceselor comise în stare de beție și a cârciumarilor, cari au dat de beut unei persoane deja îmbătate, prin interdicția bețivilor, prin excluderea lor timporară dela exercițiul drepturilor politice, prin internarea lor forțată în asile de alcoolici. Efectele acestor legi sunt pretutindeni cam slabe; nu trebuie să vedem pericolul numai în manifestațiunile sgomotoase ale intoxicațiunii alcoolice, ci și în abusul beuturilor afară de cârciumă, în boalele fizice și psihice, cari sapă organismul cu încetul, fără ca bolnavul și chiar familia lui să-și dea socoteală de cauzele boalei, căci intoxicațiunea lentă cu alcool nu trebuie să fie neapărat însoțită de manifestațiunile beției ordinare. Cu toate acestea, credem, că unele din prescripțiunile acelor legi ar fi și la noi indicate.

Din țările vecine cu noi, are Bucovina o lege specială în contra beției. (Lege valabilă pentru Galiția cu Lodomeria, Cracovia și Bucovina, din anul 1877). De curând s'a propus Parlamentului austriac întinderea acelei legi peste tot imperiul Austriei. Prin acea lege se limitează numărul debitelor de beuturi alcoolice la câte 1 pentru cel mult 500 suflete, se ordonă închiderea cârciumelor în toate Sâmbetele dela 5 oare seara și în zilele de sărbătoare înainte de amiazi, se pedepsesc cu închisoare de 3 zile până la o lună toți găsiții în stare manifestă de beție în strade sau în cârciume, precum și cârciumarii cari au dat beutură acestor persoane, se stabilește că instanțele judecătorești nu pot primi reclamații pentru neplata datoriilor de cârciumă, se exclud dela vizitarea cârciumelor persoanele, cari au fost pedepsite pentru beție de trei ori în cursul unui an.

„Pentru crearea de societăți de temperanță nu este la noi terenul pregătit, căci prin sate lipsesc persoanele, cari ar pute să se pună în capul acelor asociațiuni; învățătorii sunt, în mare parte, impopulari, preoții, în mare parte, indiferenți, lipsiți de instrucțiune, incapabili a împlini acea misiune culturală, pe care o împlinesce într'o țeară vecină, în Bucovina, cu un succes strălucit clerul întreg, care s'a pus în capul propagandei în contra alcoolului. În regatul român există un fel de societate de temperanță la Sulina, compusă din câțiva englezi stabiliți acolo, cari au înființat, cu concursul societăților de temperanță din Marea-Britanie, o casă de club pentru marinarii englezi dela bastimentele, cari se opresc la Sulina, și în care club alcoolul este interzis. Unul din cei mai distinși medici primari de județe, dl Dr. I. Ștefănescu, pledează pentru formarea unei ligi anti-alcoolice române și pentru înființarea de ospicii speciale pentru vindecarea bețivilor. Formarea unei ligi anti-alcoolice, unei ligi nu de temperanță, ci de abțință, va pute reuși și la noi, după o muncă încordată a bărbaților cari se vor pune în capul ei; prin comunele rurale ea nu va recruta deocamdată mulți partizani. Ospiciile speciale de bețivi n'au dat nicăiri rezultate satisfăcătoare, vindecarea este rară, recidivele frecvente; singurul folos al acestor ospicii este, că ele scapă ospiciile de alienați de nisce elemente turbulente.

„Dacă la noi ar fi răspândite calendarele populare, cari în Bucovina, în Ardeal, în Bănat sunt cetite și de țărani, am pute publica în acele calendare oare-cari noțiuni asupra alcoolismului și asupra prevențiunei sale, dar ne lipsesc și acest mijloc de vulgarizare.

„Luptătorul principal în contra alcoolismului este învățătorul, institutorul, învățătoarea și institutoarea; școala trebuie să răspândească principiile de sobrietate, de economie, de muncă rațională, de moralitate; în școală trebuie să învețe toți să se respecte pe sineși însuși, să își conserve puritatea sufletului și a corpului, să ferească sufletul și corpul de otrava alcoolului. Educația care o dăm în școală trebuie să se completeze și afară din școală, prin exemplul de sobrietate a preotului și învățătorului, prin combaterea abuzului alcoolului în armată.“

Salubritatea satelor lasă încă foarte mult de dorit.

Case neigienice, bordeie murdare cu ridicata, ape stătute în șanțuri, bălți puturoase, iată punctele de căpetenie, cari și în raportul pe 1895 pretind prin rostul dlui Felix o grabnică îmbunătățire, dacă e, ca să ridicăm populația rurală moral și material. În special lipsa de apă bună de beut se simțesce amar; acesta e un neajuns grav, dar pe lângă puțină bunăvoință și jertfă se poate ameliora ușor. La noi în Ungaria în direcțiunea aceasta se lucră mai mult; fântâni adânci și artesiane se construiesc în număr însemnat de cătră comune. În România comune rurale avute nu prea sunt, trebuie deci să întrevină guvernul sau administrația județană; chestiunea e prea momentuoasă și nu e permis a o trata așa preste umăr.

Am schițat după raportul domnului Dr. Felix în câteva trășături mai marcante tabloul stării sanitare în România, ajungând la convingerea, că țara românească în direcția aceasta nu e staționară, face un mic progres, populația ei se sporesce; dar mai e încă imens de mult de îndreptat.

Să sperăm însă, că micul progres constatat pe anul 1895 va crește din an în an și astfel poporul român va pute privi fără temere în viitor.

Drib.

AVRAM IANCU ȘI P. VASVÁRI.

Vasvári Pál, un tinăr înalt, frumos, blondin, cu frunte lată și ochi focosi, s'a născut la anul 1826 în Tisza-Büd, unde tatăl dînsului a fost, precum susțin unii, preot gr. cat. De aici vine presupunerea unor scriitori români, că Vasvári ar fi fost Român. În Tisza-Büd însă și în Nyir-Vasvár, unde tatăl dînsului asemenea funcționase ca preot, în ziua de azi locuitorii sunt rom. cat. Maghiari, nu Români. Numele familiar al lui Vasvári a fost Fehér. Studiile elementare le-a făcut în Nyir-Vasvár, iar școalele medii le-a frecventat în Careiul mare. În a. 1843 a mers la Pesta la universitate, unde numai decât și-a început activitatea, ca un conducător. În 15 Iunie 1847 fù ales de tinerimea universitară să rostească o cuvântare la mormântul profesorului Horváth István. Diarele „Honderű“, „Pesti Divatlap“, „Életképek“ au publicat mai multe scrieri literare și istorice din condeii lui Vasvári. În anul 1847 a câștigat premiul societății literare „Kisfaludy“, cu biografia poetului Zrinyi. Tot în acel an ajunsese în institutul contesei Teleky Blánka și Lövey Klára, profesor de literatura și limba maghiară. Vasvári deve-

nise zala, ce împreuna tinerimea cu savanții. În luna lui Martie 1848 a jucat un rol decizător în proclamarea dreptului omului: ștergerea sclăviei, ștergerea privilegiilor nobilei, libertatea presei, egalitatea înaintea legii etc. În 15 Martie fù ales în comitetul revoluționar, care a guvernat țeara până în 14 Aprilie, când s'a numit ministerul maghiar. Vasvári ajunse la o popularitate extraordinară, o țeară întreagă îl iubea și stima. Damele din Pesta i-au dat în semn de stimă, un inel-sigil de aur, pe care era gravat: „15 Martie 1848“. Pentru talentul seu oratoric se numia Demosthenes. Însuși Kosuth își temea popularitatea de el.

În luna lui Maiu 1848 a mers la Cluș, ca să fie de față la deschiderea dietei. A fost însoțit de cei mai celebri tineri, cari au fost matadorii revoluțiunii din 15 Martie, anume de Vidacs János. Lisnyai Kálmán și Gajzágó Salamon, secretarul marelui patriot maghiar Gf. Szécsényi István. În Cluș au fost primiți cu mare solemnitate, în teatru li s'a dat o loge de onoare, iar în dietă o bancă separată, la spatele episcopului Leményi.

Acești tineri 'mi erau cunoscuți din Pesta, unde studiasem eu pe acel timp, unii 'mi erau buni amici, mai ales Vasvári. Întâlnindu-i în Cluș am fost împreună cu ei în logea din teatru și în banca din dietă. Ađi singur dl Gajzágó se mai află în viață, ca membru în casa magnaților și președinte la înaltul for de comptabilitate i/p.

După închiderea dietei toți acești tineri m'au cercetat pe mine la casa părinților mei în Abrud. Aici și-a exprimat Vasvári dorința de a vedé și cunoasce pe Avram Iancu în persoană. L'am dus deci la Iancu. Cele petrecute în casa Iancului le-am descris eu în „Memoriul“ meu („O lacrimă ferbinte“ pag. 48.), dar fiind-că acel dialog are nu numai însemnătate istorică, ci acela este o parte semnificativă din biografia lui Vasvári și a lui Iancu, voiu reproduce aici un pasagiu:

„... Abia am sosit și abia au făcut cunoscință cei doi tineri, în cinci minute s'a încins o dispută foarte înfocată între ei, credeai că nu acum se vedeau pentru prima oară, ci că sunt doi antagoniști, cari de mult așteaptă unul după altul, ca să-și continue o dispută nefinită. După prânz ni se aduseră caii, ca să plecăm la munte. Ne-am luat ھیua bună dela căseni; Iancu și Vasvári au ieșit până în curte disputând. Când era să încalece Vasvári, Iancu îi ھیse:

„Scii ce, domnule, dacă m'ai onorat cu visita dtale, nu me mulțamesc cu o jumătate de ھی, rămăi până mâne, și dacă nu vrei să te mai întorei pe aici, 'ھی dau eu un conducător, care te va duce peste munți, pe la „Fântănele“.

Vasvári n'a așteptat să-i ھیcă a doua oară; ne-am întors în casă, unde s'au încercat amândoi să se capaciteze. Eu i-am lăsat în pace, privindu-i; ambii erau înalți, voinici, blondini, înfocați, esaltați, oratori buni, în etate, unul de 22 celalalt de 24 ani, talentați; nu se puteau capacita de loc. Pe urmă ieși Vasvári pe față și ھیse: „Ce a greșit

dieta din Cluș (adecă ignorarea petițiunii din câmpul libertății a Românilor), va îndrepta cea din Pesta, dar „uniunea“ se va face, dacă nu altcum, prin puterea armelor“.

La auđul acestor cuvinte Iancu sări de pe scaun drept în sus, ca și când l'ar fi mușcat un șerpe, s'a făcut palid ca moartea și răgni într'un ton de și eu m'am spăriat de el:

— Să nu ve împingă infernul la acest pas, căci atunci v'a cântat cocoșul. Să scii că eu sunt nepotul lui Horia, care a crescut în casa aceasta, unde ne aflăm noi, care a murit ca martir pe roată, iar trupul i s'a aruncat în toate părțile lumii. Sunt gata a-i urma lui, dar „uniunea necondiționată“ n'o primesc.

— Ei bine, ce vreți să opuneți puterii maghiare, cu care sunt însoțiți toți Românii, Slovacia și Germanii din Ungaria? întrebă Vasvári.

— Brațele noastre — îi respuse Iancu — coasele și ferul dela plug și vai de acela, care ar încerca să supună acești munți, acela va mușca pământul“.

Vedând eu că de capacitate nu poate fi vorbă, m'am întrepus și am pus capăt disputei, promițându-mi ambii că nu vor mai politiza.

În ziua următoare Vasvári a plecat; la despărțire dișe:

— Să ne vedem în dieta din Pesta, ca deputați.

— Mai de grabă ne vom întâlni în luptă, decât acolo — respuse Iancu.

— „Atunci da!“ l'a întrerupt Vasvári. Dându-și mâna s'au despărțit. La aceasta scenă a fost de față și dl Vasilie Moga, protopretor în pensiuine și dl Iosif Nestor, jude r. i/p. ambii în viață.

Noi împreună am însoțit pe Vasvári până ce a trecut munții. Când am ajuns la „Fântânele“ Vasvári a esclamat: „Ce locuri admirabile! aici par'că ești mai aproape de Dumnezeu. Dacă ași fi un Englez bogat, ași lăsa, că după moarte aici să me înmormenteze“.

Ce visiune!

Întors la Pesta, Vasvári în luna lui Iulie 1848 fù numit secretarul lui Kosuth.

În curând însă a schimbat masa verde cu câmpul verde. Aducându-și aminte, probabil, de promisiunea dată lui Iancu, a organizat o legiune maghiară, numindu-o „Boeskey csapat“ și a pornit în contra lui Iancu, ca să cucerească munții.

În 6 Iulie 1849 s'a dat lupta între Vasvári și tribunul Corcheș la „Fântânele“. Întreaga legiune a lui Vasvári a fost nimicită. Arme, tunuri, 100 de boi. ș. a. t. au căduť în mâna „Moșilor“. Vasvári a luptat în fruntea legiunii, cu un rar curagiu, de și era grav rănit, lupta în fruntea oastei sale îndemnându-o la atac. În urmă a căduť mort de pe cal, lovit de lancea lui Todor Gavrilă.

Astfel i s'a împlinit dorul de a fi înmormântat la „Fântânele“.

De pe inelul cu inscripțiunea „15 Martie 1848“ am recunoscut eu, mai târziu, că viteazul comandant maghiar a fost Paul Vasvári. Când

i-am spus lui Iancu el îmi dîse cu durere: „Ași fi dat 10 ani din viața mea, să-l fi putut mîntui. Pagubă de el, ce tînr talentat a fost.“

Lui Vasvári i s'a ridicat un monument la „Fântânele“, unde în tot anul preoți români au ținut parastas pentru cei căduți în luptă, fără deosebire de naționalitate.

„La acel parastas, dîce tribunul Nicolau Corcheș, am luat și eu parte, ca fost comandant, și tot'dauna am vărsat o lacrimă în onoarea celor căduți în bătălia aceea pentru patrie și drepturile lor, ca membri ai patriei și buni patrioți“. („Ungaria“ Nr. 1. anul 1891 p. 38).

Iar dnul ministru de interne a oprit anul trecut colecta pentru monumentul lui Iancu, numindu-l pe Iancu „căpitan de bandiți“. Vasvári însă fû drept și generos față cu Iancu. El dîse cătră mine: „Iancul acesta e un om extraordinar, e un tînr simpatic, cu bune maniere, ospital, talentat, cu sânge rece, dar când vorbește despre suferințele națiunii sale, atunci e fanatic, îi schinteie ochii și veți în ei făclia revoluțiunii aprinsă“. („Memoriu“ pag. 48—49).

Dacă Vasvári ar fi ajuns viu în mîna lui Iancu, sunt sigur că „biografia“ lui Iancu, scrisă de celebrul scriitor Vasvári, ar fi constatat mai presus de ori-ce îndoială, că Iancu a fost cel mai loial și generos inamic, și ar fi recomandat Maghiarilor, ca să respecteze în persoana Iancului simțul de onoare, iubirea de neam și bravura căpitanului.

Le-am însemnat aceste, ca un semn caracteristic al timpului, ce-l străbatem.

Posteritatea îl va comenta negreșit după cuviință, iar eu doresc, ca să între în „Enciclopedia populară“, ca o pagină din „biografia“ acestor doi rivali celebri.

Sibiiu, în Februarie 1897.

Iosif Sterca Șuluțiu.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Publicațiunile Academiei maghiare. În Vol. XVI. al disertațiunilor istorice găsim privitor la istoria Transilvaniei și la Români 2 publicațiuni, cari ne interesează deaproape: cea de ântăiu a lui Veress Endre, (publicată în Nr. 9), asupra cercetărilor sale făcute în arhivele polone, sub titlul: „Lengyelországi adalékok hazánk s föleg Erdély XVI. — XVIII. századi történetéhez“, în care între altele autorul ne spune, că privitor la detaiurile căderii lui Mihaiu Viteazul a descoperit 26 scrisori inedite, între cari 3 dela Mihaiu în limba maghiară, 9 dela nobilimea ardeleană și conducătorul aceleia Csáky István, 3 dela Basta și dela comisarii îperătesci, 1 dela Székely Mózes (unguresce), 5 dela pribegitul Sigismund Báthory, 1 în limba polonă dela Ieremie-Vodă, 2 dela Zamoyiski, 1 dela Ioan Muraltus și 1 dela banul Udrea (uguresce). Atragem atențiunea istoricilor nostri de profesiune asupra acestor descoperiri. — A doua se află publicată în Nr. 12 de cunoscutul Réthy

László sub titlul: „A romanismus Illyricumban“, disertație de recepțiune în Academie, apărută deja și în traducere românească de Ioan Costa, despre care facem amintire la alt loc al revistei noastre. — În vol. XXVI. fasc. 3. din „Nyelvtudományi közlemények“ găsim un tractat despre originea limbei valache (Az oláh nyelv eredete), despre care asemenea facem amintire la alt loc al acestui numer.

Originea limbei române. („Az oláh nyelv eredete“) de Dr. G. Alexics. Această disertațiune a apărut în „Nyelvtudományi Közlemények“ edate de Academia maghiară din Budapesta (tom. XXVI. fasc. 3; Septembrie 1896). Dl Alexics își împărtășește disertația în 9 capitole. În cap. I spune, că nu vrea să se ocupe cu originea limbei române a lui Tr. Laurian, ci cu a celei vorbite, adică a celei populare, anume cu originea celor trei dialecte române.

În cap. II. expune părerile unor autori vechi despre originea limbilor romanice; în cap. III, IV vrea să arate, că limbile romanice nu sunt fiecele celei latine, ci formele moderne ale limbei latine rustice, adică dialecte ale limbei latine, formate parte în diferite provincii, parte de diferitele clase sociale, ceea ce se vede de acolo, că cu cât mergem mai îndărăt în istoria limbilor romanice, cu atât mai mult seamănă ele între sine și cu limba latină. — În cap. VII—VIII se constată, că limba română nu s'a putut forma în Dacia traiană, de oare-ce ea (limba română) scie despre toate schimbările „cari au decurs în limbile romanice de vest și după timpurile aureliane și că aceste particularități le-a putut moșteni numai pe un teritor geograficesc nedespărțit. Acest teritor numai Balcanul putea fi, pentru a cărui posesiune Romanii au purtat lupte sângeroase deja în secl. III. a. Chr.“ Concluziunea finală (cap. IX) este: „... până când nu e studiată cu temei limba română veche, până când nu avem date sigure despre cele trei dialecte de ași și până-ce nu e clarificat pe deplin raportul lor cu limbile romanice de vest, ori-ce judecată e riscată. Decamdată un modest „nu sciu“ are mai multă valoare decât un „așa este“ îngâmfat. Mai mult, și atâta încă e destul, nu putem enunța decât, că *leagănul* limbei române numai pe acel teritor a putut fi, unde a trăit în neîntreruptă comunitate geografică și etnografică cu limbile romanice de vest; acest loc numai în Balcan a putut fi și încă, precum se vede, în Dalmația și litoralul nord-vestic al Adriei“.

«*Deslegarea chestiunii origini Românilor*» se intitulează traducerea în românește a discursului de recepțiune, ținut de Dr. L. Réthy în academia maghiară la 7 Decembre 1896. Dr. Réthy a disertat despre „Românismul în Illiric“, dar dl Ioan Costa, în conștiința romanității sale balcanice și convins, că chestiunea origini noastre *s'au deslegat*, a aflat de bine a schimba titlul disertațiunii. Posițiunea disertantului „aduce cu sine, că vede mai bine lucrurile, decât cum le pot vedea învățații Europei apusene“; din care cauză apoi și-a permis a-și schimba părerile anterioare, a ne concede romanitatea, dar nu se poate împăca cu conti-

nuitatea noastră pe pământul Daciei. Nu poate spune anul, dar abia înainte de secolii VII. și VIII. „s'a putut întempla, că din munții Apeninilor prin Friaul pe lângă Aquilea și Udine și prin Craina de ași să fi plecat niște seminții de păstori mânate poate de cauze locale sau de instinct de migrare, trecând poate în masse mai mari prin Iliricul de odinioară, mânăndu-'și turmele de pe pășune pe pășune. Acest popor de păstori din Italia s'a numit *român* și limba sa *română*“. În provincia Romagna și în acea parte a Apeninilor, care s'a ținut de proprietatea papală, e de căutat leagănul românimeii; de acolo 'și-a adus tipul de rassă, limba și numele său național. „Dialectul mlădios și plăcut italian“, adus de Români din Italia, și-l însușiră albanesii și slavii din peninsula balcanică, suferind — se înțelege — și dialectul original o mare schimbare. Românii sunt de origine italiană, „însă prin lățirea românismului complexul poporului crește din generațiune în generațiune cu materie tot mai mult balcanică, încât românimea astfel formată am putea-o considera mai mult ca o ramură a rasei albanese sau slave, decât a celei italiene“.

Când au părăsit Românii vetrele sau pășunile lor balcanice, nu ne poate spune dl Réthy, dar susține că „numai atunci încep a trece Dunărea popoarele balcanice, când regatul ungar stătut deja de mult.“ Adeacă Românii străbat prin secolii XII—XIV în Ardeal; probabil deci că pe timpul acesta vor fi pornit ei la drum colindând prin Galiția, Silezia și ajungând până în Caucas, unde „cărțile etnografice ne arată o colonie română“.

Părerea aceasta academicianul maghiar o bazează cu deosebire pe fenomene *limbistice*.

Recomandăm această disertațiune atențiunii istoricilor și limbiștilor nostri.

»*Âncă câteva cuvinte în chestiunea națională*» de Dózsa Endre. După scrierile lui Beksics G. și Iancsó B. despre Români și pretensiunile lor, a eșit în public și un deputat și proprietar din Ardeal, cu numele Dózsa Endre, cu o broșură de 35 pag. intitulată: „Âncă câteva cuvinte în chestiunea națională“ („Még egy pár szó a nemzetiségi kérdésről“). Autorul începe cu legea despre naționalități „care e fără păreche în întreaga lume“ și care a fost făcută de niște „fantaști“. Căutând cauzele, cari au produs chestiunea națională și nemulțămirea Românilor, autorul constată, că „activitatea Românilor ultraiști din Ardeal“ prin presă și apoi inteligența dela sate (preoți și învățători) fanatisată de presă, precum și „miseriile sociale ale poporului român, care are o alipire moștenită față de preotul seu“, prin toate acestea „se nasce nemulțămirea generală“. Poporul dela sate are numai doue dorințe: să i se respecte limba și biserica; toate celelalte sunt idealurile inteligenței, de cari poporul de rând habar n'are. În conclusiune autorul spune, că numai atunci se va pute purcede la deslegarea chestiunii naționale și se vor pute da

garanții pentru respectarea limbilor naționalităților, când vom ajunge acolo, ca de anstiste comunal și de reprezentant la comună să nu poată fi ales decât numai acela, care scie limba maghiară.

Programul politicei naționale în Ardeal și sėcuime, este titlul unei broșuri politice eșite în limba maghiară din peana cunoscutului G. Beksics, care și de astădată se nisuesce a rezolva chestiunea română în favorul consolidării statului pe basa unității naționale — maghiare. Cartea lui Beksics să împarte în trei părți. În partea primă autorul vorbeste în general despre politica națională maghiară, enunțând că consolidarea Ungariei se poate efectui numai așa, dacă „națiunea maghiară se va extinde în tot cuprinsul hotarelor statului“ și că trebuie întemeiată națiunea maghiară unitară. În partea a doua intitulată *Acțiunea statului în Ardeal*, se costată, că *politica culturală* urmată de guvern și societate nu a dat rezultatele dorite, prin urmare ea nu e suficientă. Politica culturală trebuie împreunată cu o *acțiune economică*, care să se extindă pe teren industrial, comercial și agronomic; să se întărească prin agricultură și industrie maghiarimea resfirată printre Români, augmentată cu colonoști din sėcuime și Alföld. Spre care scop e necesară și înființarea unei bănci mari agricole. Partea a treia se ocupă de Sėcui, a căror emigrare ar trebui împedecată și cari să fie spriginiți din partea statului cu bani și prin o politică de comunicație și o dislocațiune militară proteguitoare.

«*Verein für siebenbürgische Landeskunde*». Archivul acestei societăți Vol. XXV. cuprinde interesantele epistole ale familiei patriciane săsesci de Heydendorff dela 1737—1853, în cari găsim aruncate ici-colo date privitoare la Valachia, la ocupațiunea ei de cătră Austriaci, la revoluțiunea lui Horia și la Regimentul român al II. de graniță. Asupra acestor epistole de tot interesul vom reveni. — „Korrespondenzblatt“, foaia lunară a acestei Societăți, redigiată de prof. semin. Dr. A. Schullerus, își încheie cu a. 1896 anul al XIX al existenței sale; tractează diverse teme de cuprins istoric și etnologic privitoare la poporul săsesc, cari însă ne interesează pe noi mai de aproape ca conlocuitori pe același pământ, și petrece cu atențiune aparițiunile literare privitoare la țeara noastră. Foaia aceasta merită să fie cunoscută și în cercurile romănesci; apare în Sibiu în tipografia W. Krafft și costă pe an numai 1 fl. —

„*Istoria Ungariei și elemente din istoria generală pentru școalele populare*“ de Dr. Nicolau Pop. Edițiunea X. Brașov. H. Zeidner 1897. — Asupra acestei cărți dl profesor Dr. P. Șpan, colaborator al revistei noastre, publică în Nrul 1 al „Foaiei pedagogice“ o dare de seamă, din care extragem următoarele: „Principiul, pe care s'a întemeiat lucrarea presentă, a fost exclusiv cel al omului de sciință care nu caută la alt ceva, decât să respândească cât mai cu înlesnire cunoscințele aședate în un sistem sciințific. El se va mulțămi cu aceea, dacă

va scî, că cunoscințele sistemului său s'au înmagazinat în capetele a cât se poate de mulți muritori, fie aceasta chiar și numai pe un timp scurt. .... A tracta în o întindere așa de mică epoce atât de bogate în material istoric, nu însemnează altceva, decât a încerca să faci cunoscute copiilor câteva date istorice, câteva nume și numeri de o valoare foarte problematică pentru cultura lor. Este atât de puțin ceea ce se enarează despre câte un popor din anticitate, încât e imposibil ca copiii să-și poată forma oare-care imagini în spiritul lor despre viața aceluia popor.... .... se grămădesc atâtea persoane și localități, încât toată cărticica mai nu cuprinde altceva decât nume înșirate unul lângă altul..... astfel de material din istorie devine o povară pentru spiritul elevilor“. — „Mai bine să se aprofundeze elevii în mai puține evenimente, decât să cunoască multe superficial“. .... „elevii trebuie să fi străbătut cu tot spiritul lor“ în materia tractată.

Explorări arctice. În Nrii III și VI a „Transilvaniei“ din anul trecut am publicat și noi unele notițe despre expedițiunea arctică întreprinsă de Fr. Nansen. Spre întregirea lor venim acum, după ce au apărut deja câte-va fascicule din opul lui original (în limba germană: „*In Nacht und Eis*“, Ediț. F. A. Brockhaus în Lipsca), a mai da unele date despre această expedițiune. Înainte cu o jumătate de an a fost surprinsă lumea cu șirea telegrafică, că îndrăznețul scrutător Frithjof Nansen se reîntoarce. Cu nerăbdare aștepta o nouă veste, care în fine s'a prefăcut în faptă, căci din regiunile cu ghiața eternă mult așteptatul călător s'a reîntors ca învingător, deși nu i-a succes a ajunge polul nordic. Nansen a atins regiuni, cari nu au put fi păn'aci atinse de nimenea. Sunt deja peste 100 de ani de când se pregătesc oamenii pentru a străbate la polul nordic. Pas de pas a fost cucerit acest pustiu de ghiață — gradul 85 lat. nord. însă părea o țintă, care pe lângă toată voința și puțința omului, nu putea fi ajunsă. Nansen e unicul care a atins gradul 86 și 15 minute. Lui nu-i mai lipsiau decât vre-o 46 mile, pentru a pute ajunge la ținta celor mulți scrutători și geografi. La 21 Iulie anul trecut s'au împlinit trei ani, de când expedițiunea, în frunte cu Nansen, a părăsit Norvegia pe o naie proprie, bine întocmită și solid construită, cu numele „Fram“. Nansen voia ca naia lui să fie mănătată de curentul de mare, ce duce dela insulele Siberiei noue peste polul nordic cătră țermul Grönlandei. Cnmcă există acest curent, a dedus Nansen din împrejurarea, că nesce remășițe din naia „Jeannette“, care se nefericise la insulele Siberiei noue, au fost aflate după trei ani la țermurul Grönlandei. Afară de curentul polar, a descoperit Nansen și alte lucruri noue. El a aflat, că în jurul polului nordic nu se află uscat, după cum se credea, ci o apă mare cu o adâncime de peste 4000 metri, și că temperatura la fundul ei e peste 0°, până ce expedițiunea a trebuit să supoarte un frig aproape de 60°. Descrierea călătoriei lui Nansen e foarte interesantă și instructivă.

Anunț literar. În timpul cel mai scurt pun la tipar un volum de povești populare, constător din vre-o 60 povești și snoave. Opul va da cam 25—30 coale tipărite, în formatul vol. I. tip. la 1886 și al vol II. tip. la 1895. Din lipsa speselor de tipar însă nu-l pot da tipăririi până voi fi asigurat de acele spese. Rog deci pe cei ce vor a avé poveștile mele, să binevoiască a se abona cu grăbire. Prețul unui es. de 1 fl. 75 cr. (5 lei noi) este a se trimite autorului-editor Ion Popu Reteganul în Retteg (Transilvania).

ASTRA.

(Sciri din siml Asociațiunii).

Adunarea generală din 10 Martie a. c. La inițiativa luată din partea biroului despărțământului Sibiiu s'a constituit aici un comitet pentru primirea membrilor externi ai Asociațiunii, cari vor participa la adunarea gen. extraord. convocată pe 10 Martie n. Acest comitet se va îngriji de încuarterarea acelor oaspeți, cari se vor însinua spre acest scop la secretarul despărțământului, D. Dr. Elie Cristea. Deoarece-ce numărul participanților pe semne nu va fi foarte mare, iar Sibiiul dispune acum de hoteluri mai multe și mai spațioase decât mai nainte, încortelarea la case private se va face numai la cererea apriată a participanților precum și la casul dacă toate camerele din hoteluri vor fi deja ocupate pe seama celor însinuați. Fiind-că ziua adunării generale cade deja în timp de post, de astădată nu se vor arangea petrecerile obicinuite la adunările Asociațiunii. În sara de 10 Martie însă reuniunea rom. de musică va da sub conducerea distinsului său măestru, D. George Dima, un mare concert, după care publicul se va întruni la o convenire socială. La 11 Martie, după terminarea adunării generale va avé loc un prânz comun. Un program mai detaiat vor primi oaspeții la sosirea în Sibiiu.

«**Enciclopedia Română**». Fascicolul III al acestei publicațiuni este aproape întreg tipărit și se va expedia abonaților la începutul lui Martie st. n. Acest fascicol cuprinde articolele de sub inițialele Au—As și este înzestrat cu numeroase și frumoase ilustrațiuni, lucrute la F. Brockhaus în Lipsca și la Angerer et Göschl în Viena (Biserica Antim din Bucuresci, și dela Curtea de Argeș, Apollon, Aphrodite, Ariadne, Artemis, Taurul Farnesean de Apollodoros, seminarul rom. din Arad etc.) Dintre articolele mai mari, de interes special românesc, amintim: Arămâni de Gustav Weigand, Arad (comitatul, orașul și diecesa), Argeș, etc. Lucrările pentru fasc. IV. se vor începe imediat, astfel că în fiecare săptămână se va tipări cel puțin 1 coală de tipar. Fascicolele se trimit fără escepțiune numai acelor abonați, cari au achitat anticipativ prețul lor. Prețul de prenumerare (1 fl. de fascicol, 10 fl. de tom) este a se trimite la librăria W. Krafft în Sibiiu (Nagy-Szeben). Abonamente cu preț redus nu se mai primesc.